

Waldemar Szczerbiński, *Postulat nie-osobowego Boga. Rekonstrukcjonizm wyzwaniem dla teizmu żydowskiego*, Poznań: WN UAM, 2007, s. 242.

W ostatnim czasie można zauważyć w Polsce rosnące zainteresowanie problematyką żydowską. Literatura dotyczy z reguły historycznych, religijnych i filozoficznych jej aspektów. Można chyba śmiało stwierdzić, że głównym przedmiotem żydowskiej refleksji religijnej i filozoficznej jest relacja człowieka z Bogiem. Człowiek chce nie tylko wiedzieć, kim jest Bóg?, ale także dążyć do żywego dialogu z Nim. Pragnienie to jest tak silne, że często zapomina się o tym, iż Bóg jest przede wszystkim tajemnicą i w swojej wolności objawia się człowiekowi w taki sposób, jaki sam uzna za stosowny.

W ten nurt pytania o Boga i Jego relację z człowiekiem dobrze wpisuje się książka ks. Waldemara Szczerbińskiego pt. *Postulat nie-osobowego Boga. Rekonstrukcjonizm wyzwaniem dla teizmu żydowskiego*. Jej autor koncentruje się w swojej pracy naukowej przede wszystkim na współczesnej myśli żydowskiej. Przedmiotem zainteresowań ks. Szczerbińskiego była najpierw filozofia A.J. Heschela, natomiast prezentowana obecnie rozprawa przybliży nowy nurt w judaizmie amerykańskim zwany rekonstrukcjonizmem. W sposób szczególny skupia się on na koncepcji Boga, wypracowanej przez jego założyciela — M.M. Kaplana (1881–1982).

Licząca 242 strony książka składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia i bibliografii. Patrząc całościowo na prezentowaną pozycję trzeba przyznać, że jest ona wynikiem przemyślanego i konsekwentnie zrealizowanego projektu autora. Jej plan stanowi logiczną strukturę i odpowiada tematowi przedsięwzięcia. Dwa pierwsze rozdziały mają charakter historyczny i są pomyślane jako wprowadzenie do zasadniczej części rozważań. Dlatego wydaje się, że bez większych problemów można byłoby je połączyć, co przyczyniłoby się też do zachowania lepszej proporcji poszczególnych części pracy. Na pierwsze miejsce pod względem objętości wysuwają się w książce rozdziały trzeci i czwarty, które bezpośrednio dotyczą interesującego nas zagadnienia.

We wstępie (s. 7–16) autor sygnalizuje problemy związane ze współczesnym kryzysem wiary żydowskiej, który jest wynikiem między innymi wydarzeń historycznych („szoa”). Kryzys ten dotknął także pojęcia Boga. Dla tradycyjnego pojęcia miała być alternatywą propozycja przedstawiona przez „rekonstrukcjonizm żydowski”, która jawiła się jako bardziej adekwatna i pomocna w odrodzeniu wiary. Autor podkreśla jednocześnie, że koncepcja ta jest na gruncie judaizmu

jedną z wielu, ponieważ współczesna religia żydowska nie ma jednego pojęcia Boga.

Rozdział pierwszy: „Rozumienie Boga w tradycji żydowskiej” (s. 17–38) ma charakter analityczno-historyczny. Autor najpierw prezentuje najbardziej znane żydowskie argumenty za istnieniem Boga, których autorami są Saadia ben Józef, Abraham ibn Daud, Mojżesz Majmonides i Chasdaj Kreskas. W swej strukturze przypominają klasyczne argumenty kosmologiczne. Następnie porusza zagadnienia związane z naturą Boga i przypisywanymi Mu przymiotami (jedność, jedyność, transcendencja, immanencja).

W rozdziale drugim: „Zarys współczesnej myśli żydowskiej” (s. 39–63) autor porównuje różne nurty teologiczne judaizmu (ortodoksyjny, reformowany i konserwatywny) oraz filozoficzne (egzystencjalizm i esencjalizm żydowski). W charakterystyce poszczególnych kierunków zostały uwzględnione następujące kwestie: czas i miejsce powstania, przedstawiciele, poglądy na temat genezy religii, natury Boga oraz zasad etycznych. Na ich tle Szczerbiński prezentuje rekonstrukcjonizm żydowski, który jawi się jako synteza wymienionych wyżej szkół.

Rozdział trzeci: „Charakterystyka rekonstrukcjonizmu żydowskiego” (s. 64–121) zawiera dokładny opis tego ruchu. Czytelnik zostaje zapoznany najpierw z biografią założyciela — M.M. Kaplana. Uwzględniono w niej jego krytykę tradycyjnego judaizmu (zarzut skostnienia religii, potrzeba redefinicji pojęć religijnych, odbudowy wspólnoty i postępu kulturalno-duchowego), zwrócono uwagę na osoby mające wpływ na jego poglądy (M.M. Kaplan, A.B. Ehrlich, M. Arnold, A. Ha'Am, E. Durkheim, W. James, J. Dewey) i w końcu przedstawiono cel (adaptacja) oraz metodę rekonstrukcji judaizmu (pragmatyzm i rewaluacja). Następnie zostały omówione trzy najważniejsze rekonstrukcjonistyczne założenia myśli Kaplana: judaizm jako cywilizacja, odrzucenie supernaturalizmu, zbawienie jako samospełnienie.

W rozdziale czwartym: „Koncepcja Boga w rekonstrukcjonizmie żydowskim” (s. 122–183) W. Szczerbiński przeprowadza analizy dotyczące pojęcia Boga. Ta część pracy wydaje się mieć największe znaczenie dla całości. Na podstawie dzieł Kaplana autor przedstawia dojrzałą koncepcję bytu boskiego. Jest ona zbudowana w opozycji wobec naturalizmu i supernaturalizmu. Oznacza to, że Bóg nie jest ani istotą przyrodzoną, ani nadprzyrodzoną; nie jest immanentny, ani transcendentny; nie jest bytem, ale nie jest też nicością; nie jest też osobą, choć ma cechy osobowe. Koncepcję swoją określa Kaplan jako „transnaturalizm”. Według niej Bóg jest twórczym procesem świata, siłą, która zaprowadza porządek i powoduje rozwój. Boskość jest utożsamiana z kreatywnością, wzrostem, kolejną wyższą jakością empiryczną na określonym poziomie egzystencji. Taka koncepcja istoty boskiej bardziej motywuje człowieka do aktywnego i dobrego działania, a tym samym wspiera proces jego samo-spełnienia się (zbawienia). Po wypracowaniu transnaturalnego, panteizującego pojęcia Boga dokonuje on też redefinicji wiary, która nie jest wynikiem spekulacji rozumowych, ani nie jest też odpowiedzią na objawienie, ale polega na intuicyjnym doświadczeniu owej kosmicznej siły, która podtrzymuje nas w istnieniu i samospełnieniu. Siła ta prowadzi ostatecznie nie tylko do odnowy człowieka, ale również społeczeństwa.

Tematyka piątego, ostatniego rozdziału pracy: „Krytyka rekonstrukcjonistycznej koncepcji Boga” (s. 184–220) koncentruje się wokół kontrowersji metafizycznych poglądów Kaplana (status ontyczny boskości i świata) oraz aporii systemowych (chaos, kosmos, zło, wolność, jedność). Autor dokonał w nim też oceny rekonstrukcjonizmu i transnaturalnego pojęcia Boga. Okazuje się, iż prezentowane przez Kaplana rozwiązania nie stanowią dobrego punktu odniesienia dla odnowienia dyskursu o Bogu. Jego system jest uwikłany w liczne sprzeczności oraz posiada założenia, które nie posiadają wystarczających podstaw. Jest on kolejną próbą uzgodnienia religii ze zdobyczami nauki, której brakuje jednak jednoznaczności i poprawności metodologicznej.

W zakończeniu autor raz jeszcze odnosi się do wyników swoich badań. Podkreśla, iż znaczony modernizmem, pragmatyzmem i empiryzmem rekonstrukcjonizm Kaplana miał bardziej pasować do mentalności współczesnej. Okazało się jednak, iż nie jest on bardziej przemawiający do człowieka, który szuka żywej więzi z Bogiem. Stał się ona jedynie teorią i sposobem życia małej grupy żydów, a nie drogą odnowy całego judaizmu.

Pomijając kwestię wartości myśli M.M. Kaplana jedno jest pewne, że czytelnik, który bierze do ręki pracę W. Szczerbińskiego znajdzie w niej szereg usystematyzowanych informacji dotyczących rekonstrukcjonizmu żydowskiego. Niewątpliwym walorem tej pozycji jest przystępny język, choć można mieć niekiedy wrażenie, iż autor użył zbyt wielu słów dla przekazania określonej treści. Zaletą tej książki jest jej osadzenie w analizie oryginalnych dzieł Kaplana, które są nieznane w Polsce. Autor wykazuje przy ich interpretacji dużą samodzielność i dojrzałość naukową. Nie obciąża też czytelnika nadmiernym przytaczaniem opinii komentatorów Kaplana, a jeśli to czyni, to wyłącznie w sytuacjach koniecznych, co wzbogaca dyskurs.

Uwagę zwracają także dość bogate przypisy, w których cytowane są fragmenty tekstu oryginalnego. Dzięki temu czytelnik może obcować ze źródłami. Przypisy zawierają także informacje, które uzupełniają lub poszerzają wiedzę zawartą w tekście głównym. Pewnym mankamentem owych przypisów jest niekiedy brak starannego udokumentowania niektórych stwierdzeń zawartych w korpusie pracy. Dotyczy to zwłaszcza rozdziału pierwszego, w którym autor prezentuje poglądy poszczególnych myślicieli żydowskich. W przypisach umieścił on jedynie ich krótkie biogramy, ale brakuje dokładnego odniesienia do dzieł, z których zostały zaczerpnięte poszczególne tezy. Właściwe przypisy byłyby w tym przypadku olbrzymią pomocą dla zainteresowanego czytelnika w dotarciu do odpowiednich tekstów i fragmentów.

Zasługą W. Szczerbińskiego jest sporządzenie rzetelnej bibliografii, choć nie wiemy, czy jest ona kompletna, czy też zawiera jedynie prace przytaczane w książce? Składa się ona z trzech części: źródła, opracowania i tematyczne strony internetowe. Wątpliwości może jedynie budzić ujęcie w ramach opracowań zarówno dzieł klasyków filozofii, jak i komentatorów. Może warto byłoby wyodrębnić w ramach bibliografii jeszcze jedną część pod tytułem: „dzieła innych filozofów”?

Powyższe drobne uwagi nie wpływają na wartość merytoryczną książki ks. W. Szczerbińskiego, która jest niewątpliwie kolejnym ważnym przyczynkiem do toczącego się od wieków dyskursu o Bogu.